

ÇEVİRİ

Prof. Dr. Gül Batuş

Maltepe Üniversitesi
İletişim Fakültesi
Gazetecilik Bölümü
gulbatus@maltepe.edu.tr

DEFTERLER

ÜRETİMİ SÜREN ŞANTIYE*

Eugenio Manca tarafından Valentino Gerratana ile yapılan röportaj

Gramsci düşüncesi üzerine çalışan, defterlerinin entelektüel bir bakış açısıyla yayınlanmasında küratörlük görevini üstlenen bir tarihçi ve kültür insanına, bu eserin şu ya da bu açıdan yarattığı etkileri sormak yerine bunların yayınlanması ve Gramsci düşüncesi ile faşizm sonrası İtalya’da oluşan sivil bilinç arasındaki ilişkiyi sormalıyım. Yani, Gramsci’nin Cumhuriyetçi İtalya’nın kamusal ruhunun oluşmasında yarattığı etkinin yansımaları sormalıyım. Böylece, sadece politik süreçlerin belirlenmesinde değil, ülkemizin kültürel, ahlaki ve etik gelişimi üzerindeki etkilerini de sorgulamış olacağım. Başka bir ifade ile; Gramsci modern İtalya’nın kuruluşunda ne gibi bir etki yapmıştır?

“ Çok. Bu konuda çok düşündüm. Gramsci de Matteotti gibi faşizmin düşüşünden sonra bir anda ülkenin babası gibi algılandı. Onlar, boyun eğmeyen, diktatörlüğe meydan okuyan, onun vahşetinin en saygın kurbanlarıydılar. Yeni İtalya’nın kökleri oradaydı. Gramsci, hapisanenin yalnızlığında ve korkunç fiziksel acılar içinde, çok zengin bir fikirler, görüşler toplamı olan ve eleştirel tepkilerden oluşan muhteşem bir kültürel miras bıraktı. Bu bir sistematik bilgiler toplamı değil; felsefe, edebiyat, tarih bilim, tiyatro, kültür tarihi, folklor, ekonomi gibi birbirinden farklı alanlardaki görüş ve düşüncelerin toplamıdır. İster Dante, Macchiavelli, Pirandello, Manzoni gibi İtalyan edebiyatının yapı taşları olsun, isterse Rönesans ya da güneyin sorunları ile ilgilenen bir düşünür olsun, hiç kimse Gramsci’ye atıfta

* Metnin Orijinali “I Quaderni, un cantiere che continua a produrre”, *Antonio Gramsci: Le sue idee nel nostro tempo Editrice l’Unita* içinde. Ed. Carlo Ricchini, Eugenio Manca, Luisa Melograni, Editrice Unita, 1987, s. 150-156.

bulunulmadan tam olarak anlaşılabilir. Gramsci düşüncesinden elde edilen; egemenlik, tarihsel blok, ulusal- halkçı gibi kavramlar araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Gramsci bütün teorik çalışmalarını, kültürel ve politik karşılaştırmalarını İtalya’da ve yurt dışında, hem komünist çevrelerde hem de daha liberal ortamlarda oluşturmuştur”.

Gramsci politik bir düşünürdü. Politika onun yaşam biçimi oldu, entelektüel yolculuğunun, acılarının, hapisane günlerinin ve ölümünün nedeni hep politikaydı. Aradan bu kadar zaman geçtikten sonra düşüncelerinin ülkenin politik ortamına az ya da çok etkili olduğu söylenebilir mi? Eğer böyle bir etki varsa, bunu nasıl açıklayabiliriz?

“ Bazı sözcükler hemen aklıma geliyor. Özellikle politik Gramsci çok aykırı, farklı biçimlerde eleştiriye uğramış bir figürdür. Kimileri onu, İtalyan yaşamının sosyalizme evrilmesi konusunda temkinli bir mücadeleci, kimileri de katı ve uzlaşmaz bir devrimci olarak görüyordu. Onu oraya ya da buraya çekmeye çalışan çok girişimler oldu. Ne olursa olsun Gramsci, çevresinde tartışma ve polemiklerin eksik olmadığı çok canlı bir figürdü. Kabul etmemiz gerekir ki günümüzde bu gerçeklik biraz eskidi, çünkü kültürel iklim değişti. Ama kimse onu eleştirmiyor, yıkmaya çalışmıyor, sadece hayranlık uyandırıyor”.

Sence Gramsci bilgisi bizim ülkemiz için uygun mudur? Bugün onun hakkında nasıl bir imaj çiziliyor?

“Gramsci kimi zorlama ve eksikliklerine karşın gerçek bir figür olarak kendini ifade etmiştir. Belirli bir geleneksellikte uyum içinde olan görüşleri ön plana çıkarken kimi fikirleri de partisinin ve yoldaşlarının kendilerine biçtikleri görünüme oranla daha uzlaşmacı ve yumuşak bir anlam taşıyordu. Togliatti, 1964 yılı Haziran ayında *Paese Sera* gazetesinde yayınladığı makalesinde bunun çok sağduyulu bir yaklaşım olduğunu belirtmişti”.

*Ama **Mektupları** 1947’de, dört yıl sonra da **Defterleri**, Einaudi yayınevinde bastırılan Togliatti değil miydi? Eugenio Garen’in dediği gibi bu büyük politik ve kültürel operasyonun rejisörlüğünü üstlenmemiş miydi?*

“Togliatti Gramsci düşüncesinin ilk editörü ve ilk propagandistidir. Daha 1946 Nisan ayında, o zamanlar aylık olarak yayınlanan *Rinascita* dergisinde, Felice Platone’nin “ *Gramsci’nin Edebi Mirası. Hapishane Defterleri Üzerine Bir Deneme*” adlı yazısını yayınlamak istemişti. Gramsci’den arda kalan her şeyi en ince ayrıntısına kadar incelemişti, bunlardan bazıları Gramsci’nin ölümünden hemen sonra bulunduğu İspanya’da eline geçen fotokopilerden oluşuyordu, küratörleri yönlendirmiş eldeki malzemeyi konularına göre tasnif etmelerini

istemişti. Büyük bir olasılıkla bu belgelerde sansür de uygulanmıştı. Örneğin, *Mektuplar*'ın ilk baskısında Bordiga hakkında pek de olumsuz olmayan bir takım görüşler yer almış, Gramsci'nin işkenceye uğramış, kafası karışık bir şekilde algılanmasına yol açabilecek bölümler de çıkartılmıştır. Yani Gramsci imgesinde hiçbir karanlık nokta kalmamasına, sadece partisinin değil, kendisinin de bir lider olarak algılanıp tanınmasına olanak sağlanmıştır...”

Gramsci hapishanede öldüğü için komünistlerin başı olarak kabul edilmiyordu mu demek istiyorsun?

Gramsci'yi tanıyanların sayısı azdı. Gençler için adı bir şey ifade etmiyordu. Milletvekili Gramsci, İtalyan Komünist Partisi sekreteri Gramsci, Torinolu Gramsci'ye çok uzaktılar. Arada yirmi yıllık bir faşizm dönemi vardı. Buna ayrıca Gramsci'nin karizmatik bir liderden beklenen hiçbir özelliğinin olmamasını da eklemek gerekir. Gramsci canlı, polemikçi, diyaloga açık, geleneksele bağlı olmayan bir insandı ancak kendi imajını oluşturma çabası hiç olmadı. Daha çok, bir yalnız adam, hatta izole edilmiş bir insandı. Bu durum hapishane yaşamında da, arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde de hep aynıydı. “3”lerin azledildiği dönemde hapishanede olan Gramsci'den ısrarla bu konu hakkındaki görüşünü açıklaması istendi ama fikrini söylediğinde pek çok arkadaşı kendisini, bu tartışmanın fraksiyonalist bir zemine dönüşmesini engelleyebilmek için bir nokta koymakla eleştirdiler. O bir liderdi ama daha çok toplum dışına itilmiş bir lider.

Yazılarına dönelim. Defterler'in Platone tarafından hazırlanan ilk baskısında da Gramsci'nin politik duruşu ve ölümünden sonraki imajına uygun bölümler var mı?

“Farklı koşullar olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Özellikle de defterlerin ruhunu oluşturan koşulların. *Defterler* büyük bir emek deposu olarak görülebilir. Gramsci'nin kendisi de bu çalışmalarının farklı aşamalarında, bütün yazdıklarının tekrar düşünölmeye, değışmeye ve tanımlanmaya açık olan ilk karalamalar olduğunu sıkça tekrarlamıştır. . İkinci olarak, çoğu bölük pörçük orijinal el yazmalarından oluşan o malzeme, yazarın da öngörmüş olabileceği gibi belirli bir konu bütünlüğü gözetilerek tasnif edildi. Ama tabii düzenleme, yazarın kendisi tarafından yapılmadı. Üçüncü olarak da *Defterlerin* kırklı, ellili yıllar arasının; uluslar arasılık, komünistlerin kültürü, yönetici sınıfın oluşumu, soğuk savaş, kudurmuş bir anti- sovyetizm gibi kavramları ile bağımsız bir araştırma dönemi olduğu kadar Stalinist bir Ortodoksluk dönemi de olacağını öngördüklerini unutmamak gerekir. Kısacası, Gramsci'nin düşünce

özgürlüğü ve karar verme bağımsızlığına ilişkin görüşlerinin o dönemde Togliatti'nin düzenlemelerine gereksinimleri varmış gibi görülüyordu.

“Bu nedenle bazı kavramlar göz ardı edildi, bazıları sınırlandırıldı, bir kısmı da yumuşatıldı. Troçki'nin değerlendirmeleri, bir olumsuzluk olmamasına rağmen, çıkartıldı, Engels düşüncesine mesafeli duran bölümler düzeltildi, Sovyet deneyimine, özellikle de iç politika ilişkilerine dair gözlemler yumuşatıldı.

“Ayrıca Gramsci, Komünist Parti üyeleri ile Stalin önderliğindeki Troçki karşıtları arasında çıkabilecek olan kavgadan büyük bir endişe duyuyordu. 1926 yılı Ekim ayında henüz daha tutuklanmamışken Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne İtalyan Partisi adına bir mektup yazarak o zamanlar Parti'nin Moskova temsilcisi olan Togliatti'ye yollamıştı. Stalin'in eze eze galip gelmek isteyeceğini, böyle bir girişimin uluslar arası proletarya üzerinde çok olumsuz sonuçlar yaratacak bir savaşa yol açacağını düşünüyordu. Togliatti mektubu Bucharin'e vermesine karşın aynı fikirde olmadığını zira politik seçimin kesin olduğunu, Gramsci'nin itirazlarının ise İtalyan Partisinin Enternasyonal'daki pozisyonunu zora soktuğunu söylüyordu. Gramsci bu itirazları, karşıt görüşlerini tekrarlayarak yanıtladı.

Gramsci ve Togliatti arasındaki ilişkilerde bir zorlama var mıydı?

“Buna evet diyebilirim. İkisi arasında arkadaşlık ve işbirliği oldu ama gergin ve çatışmalı anlar da yaşadılar. Daha 1920'lerde karşıt görüşteydiler ve Gramsci 1923-1924 yıllarında Togliattiⁱ'yi Bordigaⁱⁱ'dan net bir biçimde kopmamakla suçlamıştı. Yani aynı karakterde değillerdi. Başkaları ile de aynı durum söz konusuydu. Örneğin Gramsci Repaci'ye çok şiddetli eleştiriler yöneltmiş ancak bunlar *Defterler'in* ilk baskısında yer almamıştır. Oysa bazıları Repaci'ye gidip Gramsci'nin kendisine hakaret ettiğini söylemişlerdi. Viareggio Okulunun kurucusu ve ilk başkanı olan Leonida Repaci'nin, 1947 yılında, kendisini hiç de yüceltmeyen *Hapishane Mektuplarını* ödüllendirmiş olması da çok şaşırtıcıdır.

Eric Hobsbown kısa bir süre önce Gramsci'nin XVI. Yüzyıldan sonra İtalya'da doğan ve uluslararası edebiyat ve insani çalışmalar alanında adına en fazla alıntı yapılan beş kişiden bir olduğunu belirtti. Bu da Gramsci düşüncesinin uluslar arası boyutta yarattığı etkinin bir göstergesi. Sana göre bugün Gramsci'ye gösterilen ilgi geçmiş dönemlerle kıyaslanabilir mi?

“Gramsci'ye gösterilen ilgi tabii ki daha az değil, O, Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da, İspanya'da, Kuzey ve Güney Amerika'da tanınıyor ve hakkında çalışmalar yapılıyor. Geçen sene Ferrara'da Gramsci ve Latin Amerika üzerine düzenlenen bir toplantıya katıldım ve ona

gösterilen ilgi, çalışmaların kapsamı ve çeşitliliği, düşüncesinin yarattığı değerli etki beni çok şaşırttı. Bu belki de kültürel bir moda, tıpkı bir süre önce Althusser'e yapıldığı gibi, belki de ülkeler arasındaki benzerlikler, farklı değişik çalışmalar ama Gramsci'nin her yerde tanındığı da bir gerçek".

Bu uluslararası ilgi Gramsci düşüncesinin belirli bir zaman diliminde ve ortamında bir değeri olduğu gerçeğini değiştirmiyor; köylü ve geri kalmış bir toplum, diktatörlük ve modern yapılanma dönemi. Neden bazıları Gramsci'nin modasını geçtiğini söylüyor?

"Aslında onlara göre modası geçen sadece Gramsci değil. Düşüncesinin, her türlü politik düşüncesinin de modası geçti. Hızlı iletişimin, gösterinin, televizyonun zaferini yaşıyoruz. Tabii Gramsci kendi dönemine ve ortamına bağlı ama ondan geriye neyin kalıp neyin kalmadığını, neyin sadece dün değer taşırken, neyin bugün olduğu gibi yarın da değerli olacağına bakmak lazım. Bu Gramsci metodundan başka bir şey değildir".

1975 yılında Einaudi yayınevi tarafından senin küratörlüğünde yayınlanan Defterlerin eleştirel baskısı, içinde yer alan malzemenin genişliği, özgün açıklamaların düzenlenmesi ve hatta yazarın el yazması taslaklarında bulunan farklı yaklaşımlara dikkat çekmesi açısından büyük bir ilgi uyandırdı...

O ilk baskı, komünistler ve onların teorik çalışmalarının yeniden ele alındığı çok önemli bir politik döneme denk geldi. Ayrıca, Stalin düşüncesinden yavaş yavaş uzaklaşılırken Gramsci düşüncesinden kaynaklanan görüşler, düşünceler, öneriler İtalyan komünistleri ve diğerleri için değerli bir veri oldu. Komünist Parti dışında kimileri, faydacı bir yaklaşımla Gramsci imgesini reformist, isyankar, katı devrimci, Konseylerin ve "kırmızı bienalin" öznesi olarak değerlendirdiler. Bu farklı yaklaşımlar, İtalya'nın son yirmi yılda tanık olduğu olaylara ve polemik gereksinimlere göre belirlendi diyebiliriz. Ayrıca neredeyse tamamen unutulmuş olan Proudhon'u yeniden canlandırmak isteyen sosyalistlerin de Gramsci Marksizm'inin zenginliği ve özgünlüğüne yönelik saldırı girişimleri oldu. Son olarak, Komünist parti içinde bile kendisini Gramsci felsefesinden uzak tutanlar vardı. Ama yine de Komünist partinin Gramsci düşüncesini ve onun felsefi ve tarihsel analizini zorla kabul ettirmeye çalışmadan onun modelini izlediğini söyleyebiliriz".

Gramsci ile gençler arasında bir uyum var mı, olabilir mi? Kısa bir süre önce Modena'da düzenlenen bir toplantıda genç komünistlerin neredeyse nefeslerini tutarak Paolo Saprriano'nun Gramsci hakkında yaptığı bir konuşmayı izlediklerini gördüm. Bu sadece

konuşmacının gücünden mi yoksa düşünceleri nedeniyle erken ölen 7047 numaralı mahkumu, komünist lideri çevreleyen mistik bir auradan mı kaynaklanıyordu? Ya da Gramsci ile gençleri birbirlerine bağlayan şimdi zayıf olsa da zamanında güçlü olan bir bağ mı var? Büyük bir olasılıkla doğallık fikri, pedagojik eğilimi, bir hücrenin demir parmaklıklarının ötesine uçarak “büyük ve korkunç” olanı keşfetme yeteneği de olabilir bu ilginin ardında.

“Bu, doğruluğunun sınanması gereken bir varsayım. Belki doğrudur. Bazı yönlerden kesinlikle doğrudur. Gramsci'nin gençlere yönelik davranışları hiçbir zaman eleştirisellikten uzak olmadı. Bağışlayıcılığa ve zayıflığa hiç tahammülü yoktu. Bugün “ genç güzeldir” anlayışı ile gençliğin kendine özgü bir kalitesi olduğu kabul ediliyor. Gramsci bu gün yaşasa, aynı görüşte olacağımı sanmıyorum. Pedagojisi katı, güç beğenir, doğallığa ve gençliğin her şeyin başlangıcı olduğunu kabul eden görüşe karşıydı. Gramsci, bu düşüncede olanlarla polemige giren biriydi”.

Sen Gramsci'nin gerçek politik süreçlerden ayrılmasının yarattığı olumsuz etkilerin, Marksist araştırma alanında neden olduğu zorluklara birkaç kez dikkat çektin. Yani teorik araştırma ile somut politikanın farklı yönlerine evrildiğini söyledin. Gramsci düşüncesinin analizi de bu genel zorluğun için de mi ele alınmalı?

“ Bu politika ile kültür arasında var olan eski bir sorun. Kimi düşünürler ikisini birbirinden ayırmak ya da daha kötüsü, kültürü araçsallaştırarak politikanın hizmetinde olan bir değer olarak görme eğilimindedir. Bu sorun çok derin ama sentezlemeye çalışıyorum. Ben Komünist Partinin böyle bir eğilimi olduğunu söylemiyorum, belki bir ölçüde böyle düşünmüş olabilirler ama bugün böyle olduğuna inanmıyorum. Risk aslında tam tersi: kesin yönelimlerin olmaması, hangisinin seçilmesi gerektiği tam olarak anlaşılmayan farklı etkilerin hedefinde olmak, bunlar gerçek risklerdir.

“Natta kısa bir süre önce, Gramsci'nin özellikle metot açısından güncel olduğunu söyledi. İşte, benim görüşüme göre de temel sorun bu: Gramsci metodunu yeniden ele almak, anlamak, tartışmak ama sonra seçim yapmak. Kültür konusunda olduğu gibi politika konusunda da aynı durum geçerli. Gramsci'nin çabası bağımsız bir hareketi, yani politik ve kültürel bağımlılıktan özgürleşmiş bir işçi hareketini oluşturabilmektir. Bu otonomi, bağımsızlık, seçim yapabilme becerisi az sayıdaki yürekli ve kimi zaman riskli değişimleri göze alan az sayıdaki yürekli kişiyle sınırlı olsa da Gramsci'nin temel özelliği olması gerektiğine inaniyorum”.

Valentino Gerratana: Salerno Üniversitesi Edebiyat ve Felsefe Fakültesinde Felsefe Tarihi doçenti. Roma’da bulunan Gramsci Enstitüsü’nün Bilim Kurulu üyesi. 1942 yılından beri Komünist parti üyesi ve özgürlük savaşı direnişçisi. Gramsci’nin Einaudi yayınevi tarafından dört cilt olarak yayınlanan Hapishane Defterleri’nin editörlüğünü Gramsci Enstitüsü adına üstlenmiştir.

ANTONIO GRAMSCI’NİN YAŞAMINA İLİŞKİN KRONOLOJİK BİLGİLER[†]

1891

22 Ocak’ta Francesco ve Giuseppina Marcias’ın yedi çocuğunun dördüncüsü olarak Ales’te (Cagliari-Sardegna Adası) dünyaya gelir.

1894

Ailesi Sorgono’ya (Nuoro) taşınır. O ilk yıllarda bakıcısının kucağından yere düşmesi, yaşamı boyunca süren ve bedeninin sağlıklı gelişimini engelleyen fiziksel ağrılarının başlamasına neden olur.

1911

Cagliari’de liseden mezun olur, Kasım ayında Torino’da bulunan Carlo Alberto Koleji’nin sağladığı aylık 70 Lire bursla Torino Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ne kayıt olur.

1913

Torino sosyalist bölümüne yazılır.

1915

10 Aralık’ta o dönemde Salvemini tarafından yönetilen *Avanti* gazetesinin Torino bölgesinde redaktör olarak çalışmaya başlar. Özellikle tiyatro eleştirileri ve kültürel haberlerle ilgilenir.

1917

Gazetecilik faaliyetlerini sürdürürken “*Il Grido del Popolo*” “*Halkın Çılgılığı*” gazetesinin yönetimine getirilir. Torino Sosyalist Partisi genel sekreterliğine seçilir.

1918

“*Il Grido del Popolo*”, *Avanti (İleri)* gazetesinin Torino baskısına yer açabilmek için yayımını durdurur.

[†] Metnin Orijinali “Nota Cronologica”, *Antonio Gramsci: Le sue idee nel nostro tempo* Editrice l’Unita içinde. Ed. Carlo Ricchini, Eugenio Manca, Luisa Melograni, Editrice Unita, 1987, s. 62-64.

1919

A Tasca, U. Terracini ve P. Togliatti ile birlikte haftalık sosyalist kültür dergisi “*Ordine Nuovo*”yu, “*Yeni Düzen*”, yayımlamaya karara verir. İlk sayı 1 Mayıs'ta çıkar.

1920

Eylül ayında fabrikaların işgali eylemine katılır. 24 Aralık'ta *Ordine Nuovo*'nun son sayısı yayımlanır.

1921

1 Ocak'ta Torinolu komünistlerin yayın organı günlük *Ordine Nuovo (Yeni Düzen)* ilk sayısı yayımlanır. Sosyalist Partinin Livorno'da yapılan XVII. Kongresine katılır. Buradan İtalyan Komünist Partisi kurulur ve Gramsci merkez komitede yer alır.

1922

Mart ayında, partisini Uluslararası Komünist Komitesi'nde temsil etmek üzere seçilir. 26 Mayıs'ta Moskova'ya hareket eder. Haziran'da İkinci Enternasyonal'e katılır. Moskova yakınlarında bir hastaneye yatırılır, burada Gulia Schucht ile tanışır.

1923

Moskova'da iken artık faşist yönetime geçmiş olan İtalyan polisinin tutuklama emri kendisine tebliğ edilir. Aralık ayında Viyana'ya geçer. Buradaki görevi İtalyan Komünist Partisi ile diğer Avrupa Komünist partileri arasındaki ilişkileri geliştirmektir.

1924

12 Şubat'ta Milano'da *Unita, quotidiano delgi operai e dei contadini*'nin (*Birlikte, işçi ve çiftçilerin günlük gazetesi*) ilk sayısı yayımlanır. 6 Nisan'da Venedik Bölgesi milletvekili seçilir. 12 Mayıs'ta İtalya'ya giriş yapar. Ağustos ayında oğlu Delio Moskova'da dünyaya gelir.

1925

Şubat ayında Roma'da Gulia'nın kız kardeşi Tatiana Schucht (Tania) ile tanışır. Mart-Nisan aylarında Moskova'da enternasyonalin beşinci oturumuna katılır.

1926

Ocak ayında İtalyan Komünist Partisinin Üçüncü Ulusal Kongresi'ne katılır. Gulia Ağustos ayında Moskova'da Gramsci'nin ikinci oğlunu doğurur. Parlamento garantisine karşın 8 Kasım'da tutuklanarak Regina Coelli hapisanesine kapatılır. 18 Kasım'da beş sene sürgün cezasına çarptırılır, 7 Aralık'ta Ustica adasına ayak basar.

1927

14 Ocak'ta Milano askeri Mahkemesi tarafından yollanan tutuklama tutanağı ile sarsılır. 20 Ocak'ta Ustica'dan ayrılır, 7 Şubat'ta Lombardiya bölgesinde San Vittore hapishanesine kapatılır.

1928

11 Mayıs'ta Roma'ya hareket eder. Ertesi gün kendisini Regina Coelli hapishanesinde bulur. 28 Mayıs'ta İtalya Komünist Partisi yöneticilerine yönelik dava açılır. 4 Haziran'da 20 yıl 4 ay 5 gün hapse mahkum edilir. 22 Haziran'da (Bari) Turi özel ceza mahkemesine sevk edilir. 19 Temmuz'da oraya varır.

1929

8 Şubat'ta Hapishane Defterleri'nin ilk notlarını kaleme almaya başlar.

1931

Ciddi ağrılarla uğraşırken Ağustos ayında ilk kalp krizini geçirir.

1932

Çeşitli girişimler sonucunda cezası 12 yıl 4 aya indirilir.

1933

7 Mart'ta ikinci krizi atlatır. Temmuz ayında sağlık sorunları nedeni ile Tatiana'dan başka bir hapishanenin revirine nakledilmek için yardım ister. 19 Kasım'da Turi'den ayrılır ve Civitavecchia hapishanesi revirine yatırılır. 7 Aralık'ta Formia'da doktor Cusumano'nun kliniğinde tutuklu olmasına karşın ameliyat edilir.

1934

Sağlık sorunları nedeniyle yapılan tahliye talebi reddedilir.

1935

Nisan ayında Fiesole'de bulunan bir bakımevine yollanma isteğinde bulunur. Haziran'da üçüncü krizi geçirir. 24 Ağustos'ta Cusumano'nun kliniğini bırakarak Roma'da bulunan "Quisisana" kliniğinde ameliyat olur.

1937

Nisan ayında şartlı tahliye süresi bitince mutlak özgürlüğüne kavuşur ancak artık hastanede ölüm döşegindedir. 25 Nisan'da beyin kanaması geçirir. 27 Nisan'da ölür. Cenaze töreni ertesi gün yapılır.

Özgürlük sonrası İngiliz mezarlığına taşınacak olan külleri Roma'da bulunan Verano mezarlığına gömülür.

Notlar

ⁱ Palmiro Togliatti (1893-1964) İtalyan Komünist Parti'sinin önde gelen temsilcilerindendir. Gramsci hapse girince parti genel sekreteri olmuştur. (Ç.N.)

ⁱⁱ Amadeo Bordiga (1889- 1970) İtalyan Komünist Partisi üyesi. Troçkizm'e yönelince partiden ihraç edilmiştir. (Ç.N.)